

Nowosad-Bakalarczyk, Marta

Język kobiet i mężczyzn na tle językowego obrazu płci w językach słowiańskich

Etnolingwistyka 22, 228-230

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

wych i porządku płci w systemie znaków i symboli, a nie w wydarzeniach i stosunkach politycznych.

Słabością opracowania jest brak klarownej, hermetycznej struktury. Autorki często, tłumacząc zjawiska, stosują metody psychoanalityczne, a odkrywanie istniejącej w kulturze warstwy nieświadomej okazuje się swego rodzaju splotem znaczeń, niepodlegających zasadom logiki.

Dla polskiego czytelnika książka może stać się bodźcem do podjęcia badań na temat stosunku Europy Środkowo-Wschodniej do islamu czy judaizmu lub badań porównujących sytuację kobiety w Polsce i w islamie. Takie spojrzenie byłoby niezmiernie interesujące, chociażby z powodu odmiennych od Europy Zachodniej historycznych doświadczeń Polski z orientem.

Barbara Baj

JĘZYK Kobiet I MĘŻCZYŹN NA TLE
JĘZYKOWEGO OBRAZU PŁCI W JĘZYKACH
SŁOWIAŃSKICH

Vladimir Ivanovič Koval', *Jazyk i tekst v aspekcie gendernoj lingvistiki*, Gomel': GGU im. F. Skoriny, 2007, 217 s.

Lingwistyka genderowa, której poświęcona została omawiana monografia, wyrasta z dynamicznie rozwijającego się we współczesnej lingwistyce kierunku badań powstałego na styku z innymi naukami, takimi jak antropologia, socjologia, psychologia, filozofia i in. Kierunek ten cechuje antropocentryczne podejście do badań języka (nastawienie na odkrywanie czynnika ludzkiego w języku), przejawiające się w: 1) wykazywaniu i objaśnianiu tego, jak, w jaki sposób odzwierciedlają się w jednostkach języka (fonetyce, morfologii, leksyce i składni) wyobrażenia o ludziach różnej płci; 2) określaniu swoistości zachowań komunikacyjnych mężczyzn i kobiet (specyfiki męskiego i kobiecego mówienia, polegającej na wyborze określonych jednostek leksykalnych i konstrukcji syntaktycznych, używaniu określonych strategii i taktów komunikacyjnych).

Z punktu widzenia lingwistyki genderowej język (pojmowany zarówno jako abstrakcyjny system, jak i jako formy jego konkretnych realizacji) jest wyposażony w „genderowe parametry”. Jednak – twierdzi autor – błędem byłoby sądzić, że język „umacnia” dyskryminację kobiet lub że istnieją specyficzne

języki (żeński lub męski) jako niezależne systemy komunikacyjne. W języku – podkreśla W. Kowal – zawarte są co prawda ukształtowane na przestrzeni wielu wieków stereotypy, ale język zasadniczo nie może „dyskryminować” ani, przeciwnie, „wywyższać” kogokolwiek. W żywej, jednostkowej mowie w różnych sytuacjach następuje swoiste „przełączania rejestrów”, w rezultacie czego w komunikacji przejawiają się (w mniejszym lub większym stopniu) określone eksponenty męskości lub żeńskości. Badanie języka i mowy w aspekcie lingwistyki genderowej pozwala wydobyć informację o tym, jaką rolę odgrywa płeć socjokulturowa, jakie normy zachowaniowe, właściwe kobietom i mężczyznom, obowiązują w tekstach różnego typu. Autor oddziela ten nurt badawczy od lingwistyki feministycznej, która nastawiona jest na wykazywanie nierówności płci, dyskryminacji kobiet (operuje określeniami *seksizm*, *dyskryminacja*, *nierówność*, *podległość kobiet*) oraz na reformowanie języka. Zarzuca pracom tego nurtu kontrowersyjność i subiektywizm, ale równocześnie podkreśla, że odegrały one bardzo ważną rolę, gdyż przyczyniły się do wyłonienia nowych kierunków badań naukowych.

Książka zbudowana jest z pięciu rozdziałów. W rozdziale wprowadzającym zostały przedstawione podstawowe pojęcia lingwistyki genderowej, takie jak gender jako płeć socjokulturowa oraz stereotypy genderowe, dalej lingwistyka genderowa jako jeden z kierunków współczesnego językoznawstwa oraz lingwistyka feministyczna, następnie asymetria genderowa w lingwistyce i w końcu języki „żeński”

i „męski”. Autor bazuje w tym miejscu przede wszystkim na licznych pracach rosyjskojęzycznych (bogata bibliografia daje wgląd do podejmowanych na tym gruncie badań), uwzględnia także prace obce, w tym klasyczną już pracę Robin Lakoff (1975) oraz prace polskie: Jana Baudouina de Courtenay, Henryka Dudy (1998) oraz Małgorzaty Karwatowskiej i Jolanty Szypry-Kozłowskiej (2005).

Rozdział drugi dotyczy przejawów nacechowania genderowego jednostek języka. Zdaniem Kowala to nacechowanie w największym stopniu ujawnia się na poziomie leksykalno-frazeologicznym. Na przykładach leksyki pokazuje asymetrię w sposobach wyrażania informacji o płci (dominację nazw męskich). Analiza związków frazeologicznych i przysłów zacherpniętych z języka rosyjskiego, białoruskiego i innych języków słowiańskich (w tym polskiego) pozwala mu wydobyć utrwalone obrazy kobiet i mężczyzn, sposoby postrzegania i oceny osób obu płci. Stwierdza, że w przysłowich słowni- skich zawarte są negatywne charakterystyki kobiet, którym przypisuje się między innymi takie cechy, jak: nikczemność, głupotę, niezorganizowanie, zmienność, niedyskretność, upór, płaczliwość, gadatliwość.

W najobszerniejszym rozdziale trzecim Władimir Kowal przeprowadza analizę genderową tekstów literackich, szukając różnych przejawów „żeńskości” i „męskości”. Charakterystyka języka kobiecych i męskich postaci literackich obejmuje kolejno właściwości fonetyczne, słowotwórcze i leksykalne. Jako swoistość żeńskiej artykulacji głosek wskazuje wymowę dźwięku *j* w miejsce *r* (np. *bjat* zamiast *brat*) oraz dobitną labializację samogłosek tylnych *o* i *u* (np. *bu-u-u-det*). Natomiast wymowę samogłosek *a* i *o* jako *e* (np. *ečen'*) oraz wydłużoną artykulację *r* (np. *ar-r-restuju*) uznaje za swoistość męskiego języka. W zakresie środków słowotwórczych zauważa, że kobiety bardzo często posługują się bogatym zespołem stylistycznie nacechowanych afiksów języka rosyjskiego w celu wyrażenia subiektywnej oceny stanu rzeczy. Najbardziej produktywnym w ich języku jest sufix *-en'k-* wyrażający pomniejszenie połączone z pozytywnym stosunkiem (np. *sinen'kij platoček*). Natomiast

mężczyźni tego typu środków używają znacznie rzadziej i tylko w szczególnych typach sytuacji, które autor szczegółowo omawia. Charakteryzując właściwości leksykalne języka kobiet i mężczyzn, Kowal opisuje także swoistości języka kobiet, jak: alegoryczność i dwuznaczność wypowiedzi, wielosłowie, bogactwo leksyki emocjonalno-oceniającej, nazw barw i eufemizmów, także używanie wulgaryzmów. Dokonując analogicznej charakterystyki języka mężczyzn, przedstawia kolejno takie jego właściwości, jak używanie słów obelżywych, wyzwisk, wulgaryzmów, ale także środków wyrażania emocji mieszczących się w granicach normy językowej. Zauważa, że używanie eufemizmów (powodujących pewną dwuznaczność wypowiedzi) nie jest wyłącznie domeną kobiet – używają ich też mężczyźni zwłaszcza w sytuacji, kiedy kobieta jest adresatem wypowiedzi dotyczącej sfery intymnej. Widać to wyraźnie w tekstach folkloru (pieśniach miłosnych), pokazujących sytuację miłosnego spotkania chłopca z dziewczyną, podczas którego nie mówi on wprost o swoich intencjach, ale używa słów typu *napoić konia*, mających ustabilizowane w kulturze ludowej podwójne znaczenie – dosłowne i przenośne (nazywające akt seksualny).

Rozdział czwarty zawiera charakterystykę zachowań niewerbalnych mężczyzn i kobiet przedstawianych w tekstach literackich. Z kolei rozdział piąty został poświęcony opisowi nacechowanych genderowo konceptów i ich werbalizacji w tekstach literackich. Autor rozpatruje takie koncepty, jak *baba*, *kazak*, *starik* i *starucha*, *krasota* (odrębnie rozpatruje sposoby wyrażania urody kobiet i mężczyzn), *ljubov'*, *smech*, *zapach*, *styd*, *fizičeskoe vozdejstvie* (rozpatruje różne układy uzależnione od płci ścierających się postaci: mężczyzna bije kobietę, kobieta bije mężczyznę, starcie mężczyzny, starcie kobiet). Na szczególną uwagę zasługuje opis konceptu wstyd, w którym pokazano swoistość tego uczucia w odniesieniu do obu płci. W. Kowal jako podstawę kobiecego wstydu wskazał następujące sytuacje: poród, badanie lekarskie przez lekarza-mężczyznę, publiczne obnażenie podczas kąpeli, obnażenie na balu (noszenie odkrywającej dekollet odzieży), mała efektywność

własnego stroju w porównaniu ze strojem innej kobiety. Natomiast do sytuacji wywołujących uczucie wstydu u mężczyzn zaliczył następujące: niski status społeczny, męską niedyspozycję w intymnym kontakcie z kobietą, grzeszny związek z mężatką, przejawy fizycznej słabości i słabego charakteru oraz uczuciowości. Wśród wielu interesujących spostrzeżeń można znaleźć stwierdzenie, że bardzo rzadko w tekstach literackich uczucie męskiego wstydu związane jest z nagością. Stylistyczny synonim słowa *styd* – *srom* jest używany tylko dla nazwania intymnych części ciała 'sramnoje mesto'.

W zakończeniu autor podkreśla, że lingwistyka genderowa znajduje się w fazie tworzenia, wypracowywania metodologii badań i uzgadniania terminologii. Badania języka w aspekcie wyrażania społeczno-kulturowych ról płciowych nie mogą być prowadzone bez odwoływania się do filozofii, socjologii, psychologii i przede wszystkim życia społecznego, muszą zatem wykroczyć poza granice ścisłej lingwistyki. Interesujące perspektywy badawcze daje – zdaniem autora – postawienie w centrum zainteresowań problemu realizacji męskości i żeńskości w tekstach literackich – bogatym i niewyczerpanym źródle przechowującym wyobrażenia płci.

Monografia pod wieloma względami jest wartościową próbą wieloaspektowego spojrzenia na język i tekst. Autor połączył dwa nurty lingwistyki genderowej – badanie języka kobiet i mężczyzn oraz badanie obrazów płci zawar-

tych w języku. W pracach polskich badaczy – o ile mi wiadomo – te nurty raczej nie były łączone, choć badania nad językiem kobiet już w latach 80. (jeszcze przed pojawieniem się na gruncie polskim wzmłodzonego zainteresowania relacją język – płeć) podjęła Kwiryna Handke. W ostatnim czasie w związku z rozkwitem badań nad językowym obrazem świata dominuje nastawienie na rekonstrukcję obrazu płci utrwalonego w języku. Kowal w swojej książce rozszerzył badanie genderowe na teksty literackie (zarówno „wysokiego” obiegu, jak i ludowe). Takie badania na gruncie polskim prowadzone są w pewnej izolacji. Na przykład B. Witosz pokazała literackie wizualizacje kobiety (2001), a autorki książki *Lingwistyka płci* (2005) skupiły się na obrazie kobiet i mężczyzn w języku ogólnym i w języku uczniów.

Niewątpliwą zaletą omawianej pracy jest różnorodność uwzględnionych danych źródłowych, co pozwoliło ukazać szerokie spektrum zagadnień. Natomiast niedostatkiem jest brak przejrzystego zestawienia tekstów źródłowych oraz wyjaśnienia, na jakiej zasadzie były wybierane.

Ogólnie ocena rozprawy P. Kowala wypada pozytywnie. Książka może zainteresować i zainspirować nie tylko badaczy z kręgu lingwistyki feministycznej (czy szerzej genderowej), ale także wszystkich, którzy zajmują się opisem szeroko rozumianej relacji świat – język.

Marta Nowosad-Bakalarczyk

JAK LUDZIE NA WSI MÓWIĄ O KOBIECIACH I MĘŻCZYZNACH

Anna Piechnik, *Wizerunek kobiety i mężczyzny w językowym obrazie świata ludności wiejskiej (na przykładzie gminy Zakliczyn nad Dunajcem)*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009, 255 s.

Kategoria płci stała się w ostatnich latach popularnym przedmiotem badań socjolo-

gicznych, antropologicznych i filologicznych. W tym miejscu warto wymienić choćby wydane ostatnio książki Małgorzaty Karwatowskiej i Jolanty Szpyry-Kozłowskiej. Marka Łazińskiego czy Marty Nowosad-Bakalarczyk. W nurt ukie-runkowanych etnolingwistycznie badań dialektologicznych wpisuje się także opracowanie Anny Piechnik poświęcone rekonstrukcji obrazu kobiety i mężczyzny, który został utrwalony w języku mieszkańców (średniego i starszego pokolenia) gm. Zakliczyn nad Dunajcem. Omawiana publikacja została opracowana na podstawie rozprawy doktorskiej, przygotowa-